

15 РОКІВ ДІЯЛЬНОСТІ НПП «ЗАЧАРОВАНИЙ КРАЙ»: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ДОСЯГНЕННЯ

*Іван ШИШКАНИНЕЦЬ,
кандидат
сільськогосподарських наук,
заступник директора
з наукової роботи;
Борис ДАНИЛЕНКО,
т.в.о. директора,
НПП «Зачарований край»,
с. Ільниця
Закарпатської області*

Національний природний парк «Зачарований край» (далі НПП) створений згідно з Указом Президента України № 343/2009 від 21.05.2009 р. на площі 6101 га (5649 га земель у постійному користуванні та 452 га – без вилучення). Парк віднесено до сфери управління Держлісагентства України.

Територія НПП розташована в центральній частині Вигорлат-Гутинської вулканічної гряди, передгір'я Східних Карпат, а саме – у межах хребта Великий Діл (південно-західний макросхил). В адміністративному вимірі НПП розміщений у межах Хустського (Іршавський, до прийняття Постанови ВРУ № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів») району Закарпатської області.

З основними напрямками діяльності та досягненнями установи за 10-річну діяльність можна ознайомитися у публікації в журналі «Зелені Карпати» [1]. У даній роботі автори висвітлюють питання основних напрямків діяльності установи за останні 5 років.

Отож, розпочнемо з того, що останні 5 років – це нелегкий період як для установи, така і для України загалом. Варто відзначити, що пандемія COVID-19 та агресія російської федерації істотно вплинули на діяльність установи. Один з провідних фахівців – в.о. головного лісничого НПП «Зачарований край» Андрій Котубей призначений на військову службу під час мобілізації у 2022 р. Автори цієї публікації та увесь колектив НПП бажують колезі неушкодженим повернутися до виконання посадових обов'язків і продовжити працювати над збереженням цінних природних комплексів та об'єктів, що знаходяться на території НПП.

На жаль, маємо справи, які розпочалися 5 років тому і не закінчені досі. Так, 11 квітня 2019 р. Президент України видав Указ №134/2019 «Про зміну меж території Національного природного парку «Зачарований край». До території НПП погоджено включити 4350,4 га земель, що вилучаються у державного підприємства. Однак станом на 01.01.2024 р. відповідні землі ще не передані НПП в постійне користування: Кабінетом Міністрів України не погоджені зміни цільового призначення земельних ділянок. Детально про стан справ зі зміною меж, розширенням території НПП можна ознайомитися у наступній публікації [2]. Незважаючи на те, що відповідні ділянки фактично ще не ввійшли до складу НПП, науковцями НПП підготовлено наукове обґрунтування щодо подальшого розширення території установи [3]. Важливо зазначити, що згідно з Указом Президента №134/2019, дає про себе знати недосконалість територіальної структури НПП у межах Полонинського хребта: терито-

Планування функціонального зонування для Проекту організації території НПП «Зачарований край» на 2025-2034 рр. Крайній зліва – заступник керівника проекту «Українська Карпатська програма» Франкфуртського зоологічного товариства В. МОЧАН, далі працівники НПП (зліва направо): заступник директора з наукової роботи І. ШИШКАНИНЕЦЬ, перший заступник директора – головний лісничий Є. ПГА та т.в.о. директора Б. ДАНИЛЕНКО

рія є розділеною та незначною, що суперечить основній вимозі організації території НПП – цілісності природної екосистеми. Саме тому і постало питання підготовки відповідного наукового обґрунтування.

Продовжувалася робота по виконанню плану з реалізації природоохоронних заходів (лісогосподарських), що передбачені Проектом організації території (переважно заходи, які пов'язані з формуванням і оздоровленням лісів [4]). Важливо відзначити, що об'єм реалізованих заходів є незначним, що є наслідком як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Варто також наголосити, що Проект розроблений на період 2014-2023 рр. У 2023 р. Франкфуртське зоологічне товариство у співпраці зі спеціальною адміністрацією парку, представниками його науково-технічної ради та зацікавлених сторін розпочали розробляти новий Проект організації території для НПП. Строк виконання – два роки (2025 р.). Це дасть можливість управляти (здійснювати відповідні природоохоронні заходи) природоохоронною територією протягом наступних 10 років.

Наукова діяльність в установі здійснюється з метою вивчення природних процесів, забезпечення постійного спостереження за їх змінами. Вихо-

дячи з того, що територія НПП на 96,7% складається з лісових земель, переважна більшість досліджень проводиться у лісових формаціях. Так, у похідних ялинових насадженнях, площа яких у НПП становить 380,2 га (дані матеріалів лісовпорядкування за 2011р.), у 2020 р. закладено 9 моніторингових пробних площ. На відповідних ділянках вивчено санітарний стан [5], особливості відновлення деревних видів та трав'яний покрив [6]. Продовжувалися дослідження з апробації рубок переформування у НПП «Зачарований край»: у 2020 р. закладено чергову двосекційну постійну пробну площу (№ 5). Таким чином, моніторинг процесів переформування здійснюється на двох постійних пробних площах (двосекційних), для чого підібрані 70- та 110-річні деревостани [7]. Крім цього, на ППП 2 (секція «Б») вивчено особливості ходу росту стовбурів бука (природного походження) [8].

Важливою складовою досліджень в установі є ті, які стосуються абіотичного середовища: з початку створення НПП науковцями здійснюється аналіз метеорологічних показників за даними метеорологічної станції Хуст. У 2022 р. для установи придбано метеостанцію [9] і розміщено у межах оліготрофного сфагнового болота Чорне багно. Перший аналіз метеопказників виконано у 2023 р. [10]. Крім того, за даними метеостанції Хуст, зробле-

ний аналіз метеопказників з 2010 р. Встановлено тенденції до підвищення температури повітря, зменшення кількості опадів і зниження відносної вологості повітря [11]. Наявність даної інформації дає можливість планувати в майбутньому відповідні природоохоронні заходи.

Крім вищенаведених досліджень, приділяється також увага фенологічним спостереженням [12]. Це дає можливість відслідковувати тенденції, які відбуваються у навколишньому середовищі в межах території природно-заповідного фонду.

У 2021 р. у НПП розпочато використання технології SMART [13]. Відповідний програмно-технологічний комплекс допомагає проводити переважно моніторингові спостереження (здійснювати картування видів). Він дає можливість залучати службу держохорони до процесів моніторингу (виявлення видів) на обходах, які закріплені за відповідними працівниками. Подальший аналіз зібраної інформації допомагає робити висновки щодо наявності тих чи інших видів рослин, тварин та їх кількості. Крім спостереження з використанням відповідної технології, в установі здійснюються зимові та літні моніторинги фауни з використанням фотопасток [14]. Особливо ефективно ця робота проводилася в останні 3 роки. Працівники парку використовують також бетдетектори для моніторингу орнітофауни, рукокрилих.

Результати досліджень на території НПП науковці щорічно висвітлюють у Літописах природи (у 2024 р. вийшов друком черговий, 14 том), на сторінках наукових фахових видань (у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз), беруть участь у конференціях. У 2022 та 2024 рр. опубліковано дві науково-популярні книги: «Червонокнижні судинні рослини Національного природного парку «Зачарований край» та їх збереження» і «Цінні природні комплекси Національного природного парку «Зачарований край».

Важливою складовою функціонування НПП є також рекреаційна та екологічна і освітньо-виховна діяльність. На території установи облаштовані 8 еколого-пізнавальних маршрутів. Тут постійно поновлюється маркування, облаштовані місця відпочинку. Три маршрути облаштовані інформаційними стендами та вказівними знаками.

Рекреаційний пункт в урочищі «Кам'янка», 2024 р.

Варто відзначити, що у 2023 р. Іршавською територіальною громадою надано субвенцію на облаштування рекреаційного пункту в урочищі «Кам'янка». Відповідна підтримка з бюджету громади свідчить про добру співпрацю між адміністраціями НПП і територіальної громади.

Еколого-освітня робота здійснюється з метою впливу на світогляд, поведінку і діяльність місцевого населення та відвідувачів стосовно збереження природних комплексів парку. Переважно це заходи, спрямовані на формування екологічної свідомості учнівської молоді. Станом на 2024 р. в установі функціонують 4 шкільні лісництва, учні яких долучаються до проведення акцій та заходів на природоохоронну тематику.

Важливою складовою функціонування НПП «Зачарований край» є міжнародна діяльність. Визначальною подією стало включення його пралісів і старовікових букових лісів до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО (2017 р.). Згідно з розпорядженням КМУ (№ 892-р від 21.09.2018 р.), передбачений план заходів щодо збереження української частини об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Варто відзначити, що в НПП здійснюються системні дослідження пралісів на постійних пробних площах. Зокрема у 2023 р. повторно досліджено стан та структуру букового пралісу. Результати опубліковані у збірнику, який індексується у базі Scopus [15].

Оліготрофне сфагнове болото Чорне багно також включено до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення (Рамсарська конвенція, 2019 р.).

Крім міжнародного визнання, реалізовано два міжнародні проекти: «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів» (2015-2017 рр.) та «Відновлення закарпатських торфовищ (Чорне багно, Україна)» (2021-2022 рр.). Це дало можливість набути досвіду транскордонної співпраці у сфері рекреаційної, еколого-освітньої та природоохоронної діяльності.

Отож, можна констатувати, що 15 років для нашої установи – це невеликий проміжок часу, однак певні напрацювання та досягнення вписані в історію. Останні п'ять років виявилися непростими, однак продуктивними за основними напрямками діяльності. Зважаючи на те, що на території

НПП зберігаються природні комплекси, які вважаються надбанням усього людства (праліси і старовікові букові ліси ЮНЕСКО), – це підвищує відповідальність щодо їх охорони та збереження.

Незважаючи на те, що НПП «Зачарований край» – невелика за площею природоохоронна територія, однак частка унікальних об'єктів, зокрема тих, що вважаються надбанням усього людства, становить 22%. У перспективі потенційне розширення території за рахунок цінних природних комплексів, які межують з територією установи, дасть можливість значно збільшити площу НПП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шишканинець І. НПП «Зачарований край»: десять років діяльності. Зелені Карпати. 2019. № 1-4. С. 66-70.
2. Шишканинець І. Довготривала «процедура» (Стан справ зі зміною меж (розширенням) НПП «Зачарований край»). Зелені Карпати. 2022. № 1-4. С. 66-67.
3. Шишканинець І.Ф., Фельбаба-Клушина Л.М., Потіш Л.А., Чернявський М.В. Обґрунтування щодо розширення території Національного природного парку «Зачарований край». Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. 2023. № 1 (8). С. 91-106.
4. Шишканинець І. Ф. Реалізація природоохоронних заходів у НПП «Зачарований край». Роль біосферних заповідників

Встановлення інформаційної таблички про об'єкт досліджень – буковий праліс.

На фото: заступник директора НПП «Зачарований край» з наукової роботи Іван ШИШКАНИНЕЦЬ, 2023 р.

(резерватів) та інших природоохоронних територій для реалізації в Україні стратегії сталого розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Україна, м. Рахів, 21 листопада 2023 року). Рахів, 2023. С. 328-333.

5. Шишканинець І.Ф., Лутак В.В., Феніч В.С. Санітарний стан похідних ялинових насаджень Національного природного парку «Зачарований край». Науковий вісник НЛТУ України. 2021, т. 31, № 4. С. 54-58. <https://doi.org/10.36930/40310408>

6. Шишканинець І.Ф., Лутак В.В., Феніч В.С., Мигаль А.В. Природне поновлення та трав'яний покрив у похідних ялинових деревостанах Національного природного парку «Зачарований край». Матеріали X-ї міжнародної науково-практичної конференції «Нові технології в геодезії, землепорядкуванні та природокористуванні» (випуск II). – Ужгород: видавництво УжНУ «Говерла», 2021. С. 163-168.

7. Шишканинець І.Ф., Лутак В.В. Експериментальні ділянки з перетворення насаджень в Національному природному парку «Зачарований край». Науковий вісник НЛТУ України. 2022. т. 32, № 4. С. 18-25. DOI: <https://doi.org/10.36930/40320403>

8. Шишканинець І.Ф., Мазепа В.Г. Особливості росту дерев бука на прикладі природного середньовікового деревостану в НПП «Зачарований край». Матеріали 73-ої науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників, докторантів та аспірантів за підсумками наукової діяльності у 2022-2023 роках (Україна, м. Львів, 5 грудня 2023 року). – Львів, 2023. С. 125-128.

9. Цінні природні комплекси Національного природного парку «Зачарований край» / Шишканинець І.Ф., Лутак В.В., Мигаль А.В. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2024. 24с.

10. Літопис природи Національного природного парку «Зачарований край». – Т. XIII. Ільниця, 2023. 238 с.

11. Кічура А.В., Шишканинець І.Ф. Метеорологічні показники території НПП «Зачарований край» як опосередкований засіб для оцінювання перспективи лісових екосистем в контексті змін клімату. Матеріали X-ї міжнародної науково-практичної конференції «Нові технології в геодезії, землепорядкуванні та природокористуванні» (випуск I). – Ужгород: видавництво УжНУ «Говерла», 2020. С. 101-106.

12. Лутак В.В. Фенологічні спостереження флори в Національному природному парку «Зачарований край». Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції (12-13 жовтня 2023 року, смт Путила, Чернівецька область, Україна) / наук. ред. І.І. Чорней, І.В. Скільський, Д.І. Юзик, О.В. Василюк. – Чернівці: Друк Арт, 2023. 46-48 с.

13. Котубей І. Використання технології SMART в НПП «Зачарований край»: перші кроки. Географічні аспекти просторової організації території, суспільства та збалансованого природокористування: матеріали III науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (Україна, м. Ужгород, 7-9 грудня 2022 р.) Ужгород: ПП Данило С.І. 2022. 202-207 с.

14. Потіш Л.А., Гіга С.М. Використання фотопастки для фауністичних досліджень: перші результати. Матеріали IV-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан і перспективи природокористування в сучасних умовах» (23-24 травня 2019 р., м. Ужгород). – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2019. С. 28-32.

15. Ivan Shyshkanynets et. all. Condition and structure of beech forests in the Zacharovanyi Krai National Nature Park. Ukrainian Journal of Forest and Wood Science, Vol. 15, No. 3, 2024.

РУБКИ ПЕРЕФОРМУВАННЯ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ: ЛІСІВНИЧІ ПІДХОДИ

*Василь ФЕННИЧ,
старший науковий співробітник,
Ігор КОТУБЕЙ,
молодший науковий співробітник,
НПП «Зачарований край»,
с. Ільниця
Закарпатської області*

Вирощування стійких високопродуктивних насаджень в період глобальних змін клімату є важливим завданням для лісівників, працівників природоохоронних установ, екологів тощо.

Так склалося історично, що переважна більшість лісових насаджень у Карпатському регіоні представлені одновіковими, з обмеженим спектром біорізноманіття деревостаном – внаслідок масових суцільних рубок у повоєнний період, які перевищували розміри розрахункової лісосіки в 2-4 рази [2].

Створення ялинових насаджень з економічної точки зору було в свій час економічно вигідним. Проте протягом тридцяти років спостерігається масове

всихання похідних ялиників. Аналогічна ситуація – в Німеччині, яка в повоєнний період змушена була сплачувати контрибуцію деревиною і, як результат, вирубано до 25% букових і дубових деревостанів, а на їх місці висаджувалась ялина.

Поступові рубки в букових лісах, запроваджені в 60-их роках минулого століття в Карпатах, забезпечили надійне природне поновлення, проте на їх місці формувались одновікові насадження, які представлені сьогодні 50-70-річними високопродуктивними насадженнями, здебільшого чистими за складом.

З метою запровадження наближеного до природи лісівництва в рамках реалізації швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства в Закарпатті «FORZA» протягом 2005-2007 рр. закладено мережу стаціонарних ділянок з рубок переформування: 126 ділянок – у чотирнадцяти державних лісогосподарських підприємствах області, а також дванадцять – у Карпатському біосферному заповіднику в переважаючих типах лісу [3]. За результатами закла-